

Batı Rumeli Ağızlarının Sınıflandırılması İçin Görüşler^{*}

Opinions for the Classification of Western Rumelian Dialects

Dr. Öğr. Üyesi Alpay İGCI^{**}

Özet

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılmasında, coğrafi sınırlar ve alt bölümler gibi birçok dal kapsamdadır. Ağızların genel sınıflandırılması için araştırmacılarca çeşitli görüşler ortaya atılmış ancak konu tamamlanma aşamasına gelmemiştir. “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” eseri, Anadolu ağız bölgesinin sınıflandırmasını sağlamış ve diğer ağız bölgeleri için rehberlik etme öncülüğünü elde etmiştir. Türkiye Türkçesi ağız coğrafyası, bazıları kesin, bazıları üzerinde tartışma yürütülebilecek ana bölgelerden oluşur. Rumeli, Anadolu, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, Irak şeklinde ana ağız bölgeleri belirtilebilir. Rumeli ana ağız bölgesi, Doğu Rumeli ve Batı Rumeli alt ağız bölgelerine ayrılır. Batı Rumeli, Gyula Németh’in karakteristikleri yönünde incelenmektedir. Arnavutluk, Sırbistan, Bosna-Hersek için mevcut çalışmalar yetersizdir. Çalışma bulunan ülkelerin çeşitli yerleri için de son düşünce ve yöntemler ışığında yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Batı Rumeli’nin çok bilinen kesimleri Kosova, Makedonya ve Bulgaristan’dır. Harita üzerinde düşünüldüğünde bu ülkelerin dışında, Batı Rumeli’nin kuzey ve batı kesimleri kalır. İşte batı kesiminde yer alan Karadağ’daki saha çalışmalarlarıyla birçok yeni bilgi ortaya çıkmaya başlamıştır. Batı Rumeli içinde alt grupları belirleyebilmek için ince ünlü sırasında /k/>/ç/ ve /g/>/c/ ses değişimleri, ince sıra /k/ve/g/ seslerinin korunması, şimdiki zamanın {-[A]y} ile kurulması ve şimdiki zamanın {-[A]r} ile kurulması özellikleri kullanılabilir. Böylece alt bölgede birkaç grup birbirinden ayrılıp belirtilebilir. Florina ve civarı, Batı Rumeli coğrafyasında düşünülebilir.

Anahtar kelimeler: *Türkiye Türkçesi ağız bölgeleri, Batı Rumeli, ağız sınıflandırması, alt gruplar.*

^{*} Bu makale, yürütücüsü olduğum 2018/SOSB001 numaralı Uşak Üniversitesi araştırma projesi kapsamında üretilmiştir.

^{**} Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, alpayigci@hotmail.com.

Abstract

In the classification of Turkey Turkish dialects, there have many branches such as geographical boundaries and subdivisions. Various opinions were put forward by the researchers for the general classification of the dialects, but the subject was not at the completion stage. "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" provided the classification of the Anatolian dialect and pioneered the guidance for other dialect regions. Dialect geography of Turkey Turkish include main regions which some of them are exact and other parts are controversial. Rumelia, Anatolia, Cyprus, Lebanon, Syria, Iraq can be specified as main dialect regions. Rumelia main dialect region are divided into dialectal sub-regions such as Eastern Rumelia and Western Rumelia. Western Rumelia is examined in the direction of the characteristics of Gyula Németh. Existing studies for Albania, Serbia, Bosnia and Herzegovina are inadequate. New studies are needed in the light of the latest ideas and methods for the various places of the study countries. The well-known sections of Western Rumelia are Kosovo, Macedonia and Bulgaria. On the map, the northern and western parts of Western Rumelia remain outside these countries. Here in the western part of the field studies in Montenegro with much new information began to emerge. In order to identify sub-groups within Rumelia, /k/ > /ç/ and /g/ > /c/ sound changes at the front vowel order, the preservation of the front vowel order /k/ and /g/ sounds, the establishment of the present tense with {-[A]y} and the establishment of the present tense with {-[A]r} can be used. Thus, several groups can be separated and specified in the sub-region. Florina and its vicinity can be considered in the Western Rumelia geography.

Keywords: Turkey Turkish dialect regions, Western Rumelia, dialect classification, sub-groups.

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması, onun coğrafi sınırları, alt bölümleri gibi birçok dalı olan bir konudur. Genel sınıflandırma için araştırmacılarca çeşitli görüşler ortaya atılmış ancak konu tamamlanma aşamasına gelmemiştir. Alt bölümlerin görüşülmesi, sınıflandırmanın tamamlanması için coğrafyanın tam olarak belirtilmesi gerekli görünmektedir. Türkiye Türkçesi coğrafyasından Anadolu'nun sınıflandırılması en ileride düzeydedir. "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" (Karahana 1996) eseri, bu ağız bölgesinin sınıflandırmasını sağlamış ve diğer ağız bölgeleri için rehberlik etme öncülüğünü elde etmiştir. Anadolu'dan sonra üzerinde en çok görüş sunulan bölge Rumeli'dir.

Rumeli bölgesinin sınıflandırılması konusunda birkaç görüş söz konusudur. Sınıflandırma görüşleri için Ahmet Günşen'in makalesi (2012) toparlayıcı niteliktedir. Bu bölgenin sınıflandırılması için, konu hakkındaki görüşlerini paylaşan Gyula Németh, György Hazai, Emil Boyev, Mefküre Mollova, N. K. Dimitriev, E. A. Grunina, Iryna Dryga, Ahmet Günşen gibi araştırmacılardan söz edilebilir.

Türkiye Türkçesinin Ana Ağız Bölgeleri

Türkiye Türkçesi ağız coğrafyası, bazıları kesin, bazıları üzerinde tartışma yürütülebilecek ana bölgelerden oluşur. Rumeli, Anadolu, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, Irak şeklinde ana ağız bölgeleri belirtilebilir. Bunlardan Lübnan, Suriye ve Irak bölgelerinin ayrıntıları tartışmaya açıktır. Bazı ek görüşlerle Kafkaslar'ın Karadeniz'e bakan güneybatı tarafı da kapsam içinde söylenebilir. Genel olarak ağız araştırmalarına bakıldığında, Türkiye Türkçesi coğrafyasının sınırları bu şekilde ortaya çıkar. Ancak, Türkiye Türkçesi coğrafyası konusunda tartışmaların bitmediğini ve sınırın yayınlarda açıkça belirtilmediğini de eklemek gerekir.

Açık olarak belirtilmediği için burada, çalışmalarda görünür olan ağız coğrafyası doğrultusunda, batı-doğu yönünde Rumeli, Anadolu, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, Irak olarak bölgeler sunulmuştur.

Ana bölgelerin içinde devlet adı olarak anılan "Lübnan", "Suriye" ve "Irak", daha ayrıntılı çalışmalar sonucunda farklı coğrafi adlarla da temsil edilebilirler ama burada önemli olan, Türkiye Türkçesi coğrafyasının güneydoğu hattını belirtmektir. İşin öteki kısımları, başka çalışma kapsamındadır.

Rumeli Ana Bölgesi

Makale, yukarıda çizilen geniş coğrafyanın batı kesimine odaklanmıştır. Görüşler, konu kapsamını zorlamamak adına, ana hatlarıyla Rumeli bölgesine değinip onun batı kolunda derinleşecektir. Türkiye Türkçesinin Avrupa kıtasındaki toprakları, Rumeli ana ağız bölgesidir. Rumeli'de bugün birçok ülke vardır. Ana ağız bölgelerinden Rumeli'nin alt grup veya bölümlerinin sınıflandırmasında birçok görüş ortaya atılmıştır.

Rumeli'deki alt grupları belirtmeye çalışan araştırmacıların bazıları ülke merkezli tarif yapmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarının Doğu Trakya dışındaki büyük bölümünün adil olmayan paylaşımı, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlanmıştır. Bu toprak kapışılması sonrasında kurulan devletlerin sınırları, etnik dağılımlarla uyumlu olmamıştır. Dolayısıyla bazı Balkan milletleri, dilleriyle beraber birçok devlet sınırı içinde yaşamaya başlamışlardır. Balkan milletleri içinde ağızlarını incelediğimiz Türkler de yeni oluşan devletlerin tamamında kalmışlardır. Bundan ötürü, Türk ağızlarını sınıflandırmada ülke sınırları çoğu zaman geçerli olmayabilir.

Ağız araştırmamızda yaygın kabul gören sınıflandırmaya göre Rumeli ana ağız bölgesi, Doğu Rumeli ve Batı Rumeli alt ağız bölgelerine ayrılır. Sahadaki bazı gözlemler, yapılan ağız çalışmalarındaki veriler bunu destekler niteliktedir. Günşen, makalesinde sınıflandırma için kendi görüşünü şu şekilde sunar: "Kanaatimizce Balkanlarda Németh'in iki ana ağız grubuna ayırdığı sınıflandırma

esas itibarıyla doğru görünmekte ve geçerliliğini korumaktadır. Ancak Németh'in çizdiği ağız sınırının her iki yakasında geçiş ağızlarından söz edilebileceği gibi, her iki ana ağız grubu içinde de alt ağız gruplarından söz edilebilir." (2012: 125). Bu görüş, bizim de paylaştığımız bir düşüncedir. Batı Rumeli'nin alt grupları hakkında fikir yürütmek üzere, Doğu Rumeli'nin alt grupları içinde değerlendirilebilecek Rodoplar gibi kesimleri anmakla yetinelim.

Batı Rumeli

Bugünkü Batı Rumeli coğrafyası çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir. Bu sınıflandırmanın esas dayanaklarını Gyula Németh sunmuştur. Birçok araştırmacı, çalışmalarını bu esaslara göre yürütmüştür. Németh'e göre Batı Rumeli-Doğu Rumeli sınırı, Tuna kıyısında Lom'dan güney yönlü sıralamayla Lom güneydoğusuna doğru Vraça (İvraca); buradan Sofya, Samokov; buradan batıya yönelip Köstendil'in güneyine döner. Tuna'nın adası Adakale sınır içindedir ve buranın kuzeyinde devamını az olarak belirtir. Makedonya ve Bosna da kapsam içindedir. Arnavutluk da sınıra dâhil olup burası Türk diyalektleri konuşulmuş olan yer şeklinde düşünülür (Németh 1956: 7-8; 1961: 13; 1983: 119-120).

Németh, Batı Rumeli içinde olduğunu belirttiği Arnavutluk'ta o dönem konuşulan veya daha önce konuşulmuş olan Türk diyalektlerinden izler bulmak için 1956 yılı Eylül ayında anılan ülkede, Tiran, Akçahisar, Görice, Elbasan, Leş ve İşkodra şehirlerinde çalışmalar yürütmüştür (Németh 1961). Çalışmasında, Arnavutluk sahası Türk diyalektlerinin Kosova ve Makedonya diyalekt sahası ile aitlik ilişkisinden söz etmiştir. Ayrıca Arnavutluk'un güney ve kuzey ağız bölgeleri arasında belli farklar bulunması; güneyin "bey" kelimesine karşılık kuzeyin "bek" varyantına sahip olması, Ergiri'de /ö/, /ü/ yerine /o/, /u/ karşılığı örnekendirilmiştir (Németh 1961: 14).

Sırpça, Hırvatça, Bulgarca gibi Türkçenin komşu dillerindeki Türkçe alıntılarının ses ve şekil özellikleriyle karşılaştırılması da Batı Rumeli sahası sınırları ve özellikleri hakkında fikirler sunmaktadır (Hazai 1960). György Hazai'nin çalışmasında, Rumeli'nin iki ana kolundaki özellikleri ve bunların alıntılardaki yansıması görülmüştür. Hazai'nin andığı dillere Arnavutça, Boşnakça, Makedonca, Hırvatça, Karadağlıca, Rumence ve Yunanca da eklenebilir. Németh, makalesinde Arnavutça ve Yunancaya değinmiştir (1983: 131).

Batı Rumeli, geniş kapsamda Batı Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk toprakları doğu sınırları sayılmak üzere, bu yerlerin batısıdır. Burada, tamamen veya kısmen olmak üzere Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek devletleri bulunur. Romanya ve Yunanistan'ın Rumeli ana bölgesindeki alt grup aidiyetine şimdilik hükmetmek biraz güçtür.

Bu ülkeler sadece bir alt ağız bölgesine ait olabilecekleri gibi, anılan iki alt ağız bölgesine de dağılırlar.

Batı Rumeli İçin Belirtilen Temel Özellikler

Batı Rumeli'nin özellikleri birçok çalışmada Németh'in maddelemesi ışığında anılmıştır. Batı Rumeli'yi ve onun içindeki parçaların konumunu daha iyi anlamak için bu özellikleri saymakta fayda vardır. Gyula Németh'in birçok eserinde andığı tarife göre (Németh 1956: 9-18; 1961: 14-21; 1983: 121-128) Batı Rumeli bölgesinin ağız özellikleri sekiz maddede sunulmuştur. Bu maddeler ana hatlarıyla şöyle belirtilebilir:

1. Doğu Rumeli ağzlarının son seslerinden /ı/, /u/, /ü/, batı ağzlarında çok heceli sözcüklerde /i/ ile karşılaşılır: İstanbul kızı ~ Vidin kızı, İstanbul kuyu ~ Vidin kuyi, İstanbul ölü ~ Vidin uli.

2. Doğu Rumeli ağzlarının {-mış}, {-miş}, {-muş}, {-müştü} geçmiş zaman eki varyantlarının Batı Rumeli karşılığı tek form {-miş} şeklindedir: almış (İstanbul almış), olmuş (İstanbul olmuş), ölmüş, ülmüş (İstanbul ölmüş).

3. Doğu Rumeli ağzlarındaki /i/ sesi, Batı Rumeli ağzlarında belli durumlarda ve ilk ve kapalı heceden ziyade, belli durumlarda /ı/ olur: Vidin'de benim (İstanbul benim), senin, evimin, elinde, geldiği, gidip, endirir.

4. Batı Rumeli ağız bölgesinin kuzey kesimlerinde (Adakale, Lom, Vidin, Bosna), Doğu Rumeli'nin (Eski Türkçeden gelen) /ö/, /ü/ sesleri /o/, /u/ ile karşılaşılır. Vidin ve Adakale: boyle, dort, soz, uç, yuru-, düşünür vb.

5. Ünlü uyumsuzluğu denebilecek olan eklemeye uyum dışına çıkma duruma rastlanabilir. Büyük ünlü uyumunda kural dışı durumlar vardır. Vidin turtarlar, olursem vb.

6. Eski Osmanlı Türkçesinden /ö/, Doğu Rumeli ağzlarında korunurken, Batı Rumeli'de belli sözlerde /ü/, /u/, /u/ sonucunu gösterir. Batı Rumeli'nin tamamında aynı şekilde görülmez. Vidin çuuz- 'çöz-', dūn- 'dön-', Arnavutluk dūn- 'dön-', ül- 'öl-' vb.

7. Eski Türkçede iki ünlü arasında, ünsüz önünde ve sonda bulunan /g/ sesi (/g/-/ğ/), Doğu Rumeli ağzlarında kaybolma yönünde değişimler yaşarken, Batı Rumeli'de korunmuştur. Lom-Vraça-Sofya ağaç, begen-, Vidin urdege 'ördeğe' vb. (Ayrıca bk.: İğci 2013a).

8. Şimdiki zaman eki, karakteristik olarak {-y} (= {-[A]y}) şeklindedir. Vidin sevey "seviyor", Adakale araysın "arıyorsun", Köstendil ügreniy "öğreniyor" vb.

Yukarıda Németh'in ölçütlerini aktarmakla yetindik. Bunlara ağız araştırmacıları tarafından yapılacak katkılar, başka bir tartışmanın konusudur. Müteveffa

profesör de “İlerde elimize Balkan Türk ağızlarına ilişkin daha zengin gereç geçecek olursa belirlemelerimi genişletebilir ve değiştirebiliriz” (Németh 1983: 128) diyerek konunun geliştirilebileceğini söylemiştir. Bu çalışmada, Batı Rumeli için yeni bir ölçüt tarifi yapılmamakla beraber, mevcut ölçütlere eklenecek saha tecrübeleri doğrultusunda alt gruplar tarif edilmeye çalışılmıştır.

Batı Rumeli İçindeki Çeşitlilik

Batı Rumeli alt ağız bölgesindeki ağızlara bakıldığında ses ve şekil bilgisi yönlerinde birkaç farktan söz edilebilir. Böylece, Batı Rumeli içinde birkaç ağız grubu tarif edilebilir. Konu, ağız araştırmaları için işlenmesi ve geliştirilmesi gereken bir durumdadır.

Türkiye Türkçesinin Anadolu ana ağız bölgesinin alt ağız gruplarını belirtmede Leylâ Karahan, “ayırıcı ve belirleyici olarak tesbit ettiğimiz bazı ses, şekil ve söz dizimi özellikleri, Anadolu ağızlarının başlıca şu üç ana grup içinde toplanabileceğini göstermektedir.” (Karahan 1996: 1) demekle alt gruplar için kullandığı ölçütleri söylemiştir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, ayırma için bu gibi ölçütler kullanılırken, biz burada temel olarak ses ve şekil bilgisi ölçütlerini kullandık.

Rumeli’nin ana bölgelerinin içindeki alt gruplar bütünüyle belirtilmemiştir. Batı Rumeli’nin alt ağız gruplarının tespiti için yolun başında olduğumuz söylenebilir. Alt gruplara dair fikir yürütenlerden biri olarak, Kosova özelinde naçizane fikrimizi sunup konuya bir katkı sunmaya çalışmıştık (İğci 2010; 2013b). Yazılanlar ve bu makalede söylenenler, Batı Rumeli alt gruplarını tam olarak tarif etmek için yardımcı olabilir.

Batı Rumeli içinde kelime başı ve içinde ince sıra /g/ > /c/ ve /k/ > /ç/ değişimi Batı Rumeli’nin sınıflandırılmasında ölçütlerden birisidir. Bölge içinde bu ses olayı görülen ve görülmeyen kesimler vardır. Anılan ses olayı ayırt edici özelliktir ve ilk bakışta sahayı kabaca ikiye ayırır. Gyula Németh, meşhur makalesinde, bunu bir ana ölçüt yapıp maddeleri arasında belirtmemiştir. Ancak, Batı Rumeli ile Kuzeydoğu Anadolu ağız alanındaki ortaklıktan söz ederken bu ses olayına kısaca değinmiştir (1983: 159). Batı Rumeli’deki bu iki grubu da ilgilendiren konu için biz de, geçmişte “C Ağzı”, “G Ağzı” şeklinde belirterek tarifler yapmaya çalışmıştık (İğci 2010). Bu ses olayını tarihi içinde yaşayıp bugüne getiren ağızların yanında, kelime başı ve içinde ince sıra /g/ ve /k/ seslerini koruyan ağızlar da vardır.

Yukarıdaki ses olaylarıyla ilgili olarak, bugün Makedonya’nın kuzeyinde şerit hâlinde bir geçiş hattı sezilmektedir. Bu hat içinde, ince sırada /g/ ile /c/ sesi arasında telaffuz edilen bir /g/’den (=g’); yine ince sırada /k/ ile /ç/ sesi arasın-

da telaffuz edilen bir /k/'den (=k') söz edilebilir. Arnavutluk Türk ağızlarına dair çalışmasının ilgili yerinde Németh, Batı Rumeli'nin sekiz karakteristik özelliğinin Arnavutluk Türk ağızlarındaki durumundan söz edip yöre ağız özelliklerini vermiştir. İlgili kısımda anılan ağzın "göze çarpan özelliği" olarak ince sıra /k/, /g/ seslerinin /ç/, /c/ yönündeki değişiminden bahsetmiştir. Burada Németh, duyduğu geçiş sesini tarif etmek için örnekler kullanmıştır (1961: 21-22). János Eckmann'ın Kumanova metinlerinde bu geçiş seslerine dair izler g' (=d') ve k' (=t') şeklinde transkribe edilip yansıtılmıştır (1962). Kumanova, Makedonya'nın kuzeyindeki bir şehir olarak, kastedilen geçiş hattının içinde görülmektedir.

İlk hecede /ö/ > /ü/ değişimi görülmesi, bu sahanın karakteristiklerindedir. Karakteristik özellik olarak yukarıdaki maddelerden birinde de belirtilmiştir. Dolayısıyla, alt bölge ağızları için tanımada kolaylaştırıcı olan bu hususun görüldüğü yerlerin yanında, değişim yaşamayan yerler de söz konusudur. Burada, son kayıtlarla bize destek vermiş ve verecek olan Karadağ derlemelerine başvurulabilir. Karadağ ağızlarında /ö/ > /ü/ değişimi yaşanmış süle- 'söyle-' gibi örneklerle beraber bu değişimi görmeyen cör- 'gör-', dört, çöpek 'köpek' gibi örnekler kullanımdadır. Hatta yaygın olmayan /ö/ > /o/ değişimiyle öte 'öte' gibi örnekler de vardır (İğci 2018b). Batı Rumeli'nin batı-kuzeybatı kenarını oluşturan Karadağ'daki bu fark, kayda değerdir ve alt grupların teşkilinde belki ölçüt olarak kullanılabilir. Söz konusu /ö/'nün korunmasına, Makedonya'nın güneyinden de örnek bulmak mümkündür. Ohri, Resne civarı *göz, köpek, öğret-, ön, öte* tarzındaki kelimeleriyle bunun için örnek yerlerinden biri sayılabilir (Ahmed 2005).

Yukarıda /ö/ > /ü/ değişimi vesilesi ve ilgisiyle anılan /ö/ > /o/ değişimi, Batı Rumeli içinde bir adacık oluşturabilir. Németh'in Batı Rumeli karakteristiklerinin dördüncü maddesidir. Karadağ için örneklenirdiğimiz gibi, bu özellik görülen yerde, aynı zamanda korunmuş /ö/ ve değişimle oluşan /ü/ de vardır. Karadağ'ın dışında, /ö/ > /o/ değişimi Bulgaristan'da kaydedilmiştir. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'ta bir oranda devam etme ihtimali vardır. Boşnakça ve yakın dillerdeki Batı Rumeli Türkçesi yoluyla alınan ve /ö/ > /ü/ > /u/ geçişleriyle gelişen *burek* 'börek' (< bürek < börek), *ulčija* 'ölçü' (< ülçi < ölçü), *uljum* 'ölüm' (< ülüm < ölüm), *urnek* 'örnek' (< urnek < örnek) alıntılar dolayısıyla omer gibi sınırlı /o/'lu varyantları farklı incelemek gerekir.

Eskiden beri Batı Rumeli karakteristik özelliklerinden sayılan ve yapısı hakkında çeşitli görüşler belirtilen şimdiki zaman eki, ölçüt olabilecek potansiyelindedir. Şimdiki zaman ekinin {-[A]y} olarak yaşadığı yerler, Batı Rumeli'de en az bir alt grubu oluştururlar. Bu ek, Németh'in de anlattığı, konuşurun Batı Rumeli kökenli olduğunu anlamamızı sağlayan karakteristik bir ektir. Yazı dilindeki

{-yor} ekiyle akrabalığı olsa da olmasa da bu ek, Batı Rumeli’de derli toplu bir adacak yaratmıştır. Türkiye Türkçesi coğrafyasının batı uçlarında yayılmıştır. Karadağ ve Kosova’nın tamamı, Makedonya’nın büyük bir kesimi bu adacıkta görülmektedir. Sırbistan ve Bosna-Hersek’in de coğrafi konum ve komşuluk dolayısıyla tamamen bu kolda olması beklenebilir. Arnavutluk’un en az bir kısmı için de şimdiki zaman çekiminde bu ek söz konusu olmalıdır. Zira Arnavutluk’un İşkodra’sına çok yakın bir mesafedeki Bar’da (Karadağ) bu ek kullanım-dadır. Ayrıca, batı komşusu Karadağ bir yanda, doğu-kuzeydoğu komşusu Kosova öte yanda, bu çekim için tek tip {-[A]y} ekini kullanan yerlerdir. Bunlardan ötürü, ülkenin tamamında olmasa bile batı-doğu geçişinde en az bir hat oluşturmalıdır veya oluşturmuş olmalıdır.

Batı Rumeli için karakteristik şimdiki zaman çekiminden söz ettik. Bütün bu geniş alanın yanında, diğer birçok özelliğiyle Batı Rumeli tarzında olduğunu gösterip, şimdiki zaman kipi için beklenen {-[A]y} ekini kullanmayan ağızlar da vardır. Bu ağızlar karakteristik ek yerine {-[A]y} ekini kullanırlar. Böylece farklı bir alt gruptan söz edebiliriz. Batı Rumeli alt bölgesinin toprakları göz önüne getirilince, buranın güneyinde şimdiki zaman kipi için {-[A]r} eki kullanımdadır. Kuzey kesim büyük parça, güney kesim küçük parçadır ve güney için Makedonya örneklerden birisidir. Söz konusu güney toprakları, Doğu Rumeli’ye geçiş hattı veya en azından Doğu Rumeli ile sınırdış olan hattır.

Karadağ Gibi Yeni Verilerin Desteği ve Eksikler

Batı Rumeli alt bölgesi, ağız araştırmalarında malzeme eksikliği olan yerlerdendir. Yukarıda coğrafyası anlatıldığı üzere, burası farklı siyasi ve sosyal yapıda olan birçok devletin topraklarını kapsar. Buranın en çok bilinen kesimleri Kosova, Makedonya ve Bulgaristan’dır. Harita üzerinde düşünüldüğünde bu ülkelelerin dışında, Batı Rumeli’nin kuzey ve batı kesimleri kalır. İşte batı kesiminde yer alan Karadağ’da saha çalışmalarının yürütülüp verilerin toplanması, Batı Rumeli malzemelerini arttırmıştır ve dil-kültür açısından bölgeye dair birçok yeni bilgi sağlayacaktır. Derleme tarafımızca yürütülmüştü (İğci 2018a). Karadağ Türk ağızlarının literatürdeki durumu, özellikleri gibi birçok yönü de tarafımızca çalışılmaktadır ve Karadağ’a dair bilgilerin ortaya çıkmasıyla Karadağ’ın konumu belirlenebilmiştir (İğci 2018b). Bu tarz bilgiler Batı Rumeli’nin sınıflandırılmasında etkili bir destek sayılabilir. Karadağ çalışmalarımızdan bazıları yayına hazırlanmaktadır.

Arnavutluk için ağız malzemesi eksikliği vardır. Burası, bazı tarihî, sosyolojik sebeplerle bugün pek Türk nüfusu barındırmadığı söylenen yerlerdendir. Ancak, Türkçe konuşan nüfusun durumunu tam olarak anlamak için Arnavutluk’ta

saha çalışmalarının buraya özgü tekniklerle yürütülmesi gerekir. Üstelik son dönemlerde beraber Arnavutluk artık, dışa açılan bir devlettir. Bu durum da işleri kolaylaştıracaktır.

Sırbistan topraklarına dair malzemeler, Preşova bölgesi gibi, bazı kısmi göndermelerdeki verilerle sınırlıdır. Batıda Kosova, güneyde Makedonya ve doğuda Bulgaristan'la çevrili Preşova bölgesi, Sırbistan'ın Müslüman ve Türk nüfusu daha yoğun barındıran iki kesimden biridir. Diğeri de Sancak'tır. Dolayısıyla ağız malzemesi için bu iki kesimden veya bunlardan birisinden bahsedilmesi doğaldır. Ancak, bunlara yönelik verilerimiz de oldukça sınırlıdır. Sırbistan, yakın geçmişte Kosova ve Karadağ ülkeleriyle ortak Yugoslavya devlet çatısında bulunduğu için, anılan devletler arasında nüfus geçişi de görülmüştür. Bu tarihî durum sebebiyle Sırbistan'da bugün az veya çok bulunacak Türkçe malzemenin Kosova ve Karadağ'a benzeceği kuvvetle muhtemeldir.

Kosova malzemeleri uzun bir süreden beri çeşitleriyle beraber araştırmacıların elinde vardı. Buna Karadağ'ın da eklenmesi, Sırbistan ve Bosna-Hersek için fikir yürütmemizi bir oranda kolaylaştırmıştır. Bosna-Hersek'in Batı Rumeli kimliği için Gyula Németh, eserinde çeşitli atıflar yapmıştır. Kendisi "Literatürden, eski Bosna Türk ağzının yine Vidin ve Adakale ağız alanına girdiğini de kısa zamanda belirledim. Bosna ağız alanı üstüne ne yazık ki yalnızca kırık dökük, daha çok da eski derlemelerimiz var, ama bu ağza ait bilgilerimizin gelecekte daha da artacağı umulur" (Németh 1983: 117) demiştir. Buraya dair durum pek değişmemekle beraber Németh'in temennisine katılarak umutlu olmakta fayda vardır.

Batı Rumeli'nin kuzeydoğu cephesi Romanya'nın bir kesiminin Batı Rumeli karakterli olduğuna hükmedilebilir. Adakale Türk ağzına dair tarihî malzemeler bunu açıkça anlatmıştır. Ancak, Tuna'nın içindeki bu güzel Türk adası, Tuna üzerinde 1970'lerde yapılan Demirkapı I Hidroelektrik Santrali'nin hizmete girmesiyle sular altında kalmıştır. Bir tarih yıkımı böylece gerçekleşmiştir. Adakale'nin akıbeti sonrasında Romanya'nın Adakale dolaylarına, Vidin ve Lom'un karşı kıyılarındaki duruma dair veri yoktur. Romanya topraklarında Doğu Rumeli tarzı ağız sahaları ve başka Türk yazı dillerinin ağızlarına dair sahalar, ülkenin farklı Türkçe bölgelerini oluşturur.

Yunanistan'ın Rumeli ana bölgesindeki alt grup aidiyeti bulanıktır. Batı Rumeli'ye coğrafi olarak daha yakın konumdaki yerlerin Batı Rumeli kimliği konusunda olumlu yönde şüphelerimiz vardır. Selanik dolayından batıya doğru Florina, Kesriye hattına dair malzemelerin toplanmasına ciddi ihtiyaç gözlenmektedir. Florina ağzına dair eldeki malzemeye bakıldığında (Elçin 1964), burası

Batı Rumeli içinde bir yer alır. Ülke dâhilindeki Batı Trakya'nın ise Batı Rume-
li'yle olan ortaklıklarına, verilerin genişlemesinden sonra bakılmalıdır.

Ana bölge genelinde, /ö/ sesi barındıran Türkçe sözlere, Karadağ, Make-
donya gibi bazı yerlerde rastlanabilir. Bu örnekler ilgili ağzın kendi ürünü olabi-
bilir ve o durumda ayrı bir yorumu gerektirir. Bu, işin doğal kısmıdır. Ancak o
tespit edilen yerlerden bazıları geçiş bölgesi olabilir. Eğer geçiş bölgesi değilse,
bu özellik yazı dilinden yeni eğilim olabilir. Yani burada ağız varyantının yanına
standart varyant gelmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarının geneli gibi, Batı Rume-
li'de de yeni bir eğilim olarak yazı dilinin etkisi söz konusudur. Bunun Kosova
ağızlarındaki durumuna yıllar önce değinmiştik (İğci 2009). Dolayısıyla /ö/ bu-
lunma durumunun bir doğal sebebi ve bundan bağımsız bazı yeni sebepleri
olabilir.

Eksiklik veya yetersizlik olarak belirttiğimiz yukarıda anılan ülkelerin dışın-
da, çalışma bulunan ülkelerin çeşitli yerleri için de Türkiye Türkçesi ağız araş-
tırmalarının son düşünce ve yöntemleri ışığında yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Sonuç

Bu makalede sınıflandırma kapsamında, Batı Rumeli kolundaki alt ağız grup-
larına değinilmiştir. Bu alt grupların nereleri tuttuğunu tam olarak söylemek
için verilerimiz yetersiz sayılır. O sebeple makalemiz, konuya son noktayı koy-
mayı değil, katkı sunmayı amaçlamıştır. Böyle katkılarla sınıflandırma için kalan
eksikler ortaya çıkmaya başlayacak ve belirtilenler yeni çalışmalar için yönlendi-
rici olabilecektir.

Burada, Batı Rumeli karakteristikleri için yeni bir ölçüt tarifi yapılmamıştır.
Ölçüt olabileceğini belirttiğimiz özellikler, genel karakteristikler doğrultusunda
kurgulanan alt gruplar içindir. Mevcut ölçütlere eklenen birikim ve saha tecrü-
beleriyle alt gruplar tarif edilmeye çalışılmıştır. Ancak, alt gruplara dair görüşler
belirtildikten sonra, mevcut Batı Rumeli karakteristiklerine ekleme veya dü-
zeltme ihtiyacı, sonraki çalışmaların konusunu oluşturabilir.

İnce ünlü sırasında /k/ > /ç/ ve /g/ > /c/ ses değişimleri, ince sıra /k/ ve /g/
seslerinin korunması, şimdiki zamanın {-[A]y} ile kurulması ve şimdiki zamanın
{-[A]r} ile kurulması özellikleri, Batı Rumeli ağızları arasında alt gruplar yaratabi-
bilir.

Bosna-Hersek, Sırbistan ve Arnavutluk için belirtilenlerde temkinli olunmuş-
tur. Zira, bu sahalardaki ağız malzemeleri çok sınırlıdır. Bunlardan Arnavutluk,
çeşitli tarihî ve coğrafi sebeplerle ayrı değerlendirilebilir. Arnavutluk'ta en az iki
alt grup düşünülebilir. Bunu şimdilik kuzey ve güney olarak belirtebiliriz. Kara-
dağ saha çalışmalarından toplanan malzemelerle Karadağ'ın Batı Rumeli kimli-

ği, özelliklerle belirtilmiş ve tamamlanmıştır (İğci 2018b). Batı Rumeli aidiyeti kesinleştikten sonra, alt bölgedeki grup sorusu çözümlenecektir. Karadağ'da, yukarıda açıklandığı gibi ilk hecesinde /ö/ taşıyan sözler tespit edilmiştir. Bu yönüyle Karadağ, ait tutulduğu alt grupta fark oluşturur.

Arnavutluk'un kuzey parçası, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Bosna-Hersek birlikte geniş bir parçayı oluşturur. Burada birbirine yakın bir veya iki alt grup sayılabilir. Konuşur nüfus sayısı da bu kolda ülkeden ülkeye değişiktir. Bazı ülke kesimlerinde hatırı sayılır nüfusa karşılık bazı ülkelerde çok seyrek nüfus görülür. Bu grupta ince sıra /k/ > /ç/ ve /g/ > /c/ ses değişimleri ortaktır.

Batı Rumeli içinde Makedonya birçok açıdan çeşitlidir ve üç parçalı sayılabilir. Buranın büyük bir bölümü Batı Rumeli karakterlidir ve kendi içinde iki alt grup görünümündedir. Makedonya'daki birinci grubun temel ölçütleri, ince sıra /k/ ve /g/ seslerinin korunması ve şimdiki zamanın {-[A]y} ekiyle yapılmasıdır. Arnavutluk'un güney parçası dediğimiz kesim, Batı Bulgaristan, Makedonya'nın bu topraklarıyla beraber aynı alt grupta düşünülebilir. Bulgaristan'ın Batı Rumeli karakterli tarafı yani Batı Bulgaristan'daki Türk ağzlarını ayrı bir alt grup saymak için kendimizi ikna edemedik. Bu grupta, Németh ve Eckmann'ın malzemelerinde gösterdiğimiz ince sıra /k/, /g/ seslerinin /ç/, /c/ yönünde tamamlanmayan değişiminden yani /k'/ ve /g'/ geçiş seslerinden söz edilmişti. Bu geçiş sahasının ayrı grup oluşu tartışılabilir.

Makedonya'nın güneyindeki ikinci grupta da ince sıra /k/ ve /g/ sesleri korunur ama burada şimdiki zaman kipinde {-[A]r} tercihi baskındır. Bu ikinci diyebileceğimiz grupta iki ünlü arasında /g/ ve /ğ/ genel olarak korunsa da korunmadığı örnekler de vardır. Ayrıca, burada /ö/ sesi barındıran Türkçe kelimeler de vardır. Bu yönüyle belki bir ilave alt grup da kurgulanabilir. Florina ve civarı, belki Selanik'ten Kesriye'ye dek olan arazi, Makedonya'nın güneydeki alt grubuyla beraber düşünülebilir.

Makedonya'nın doğu ve güneydoğusu Doğu Rumeli'ye komşu geçiş hattıdır. Çalışmalarda tam olarak her zaman belirtilmeyen güneydoğu kesiminin Doğu Rumeli içinde sayılması da mümkündür. Bu güneydoğu kesimi Doyan Gölü civarıdır.

KAYNAKÇA

- ☞ [Ahmed] Ахмед, Октај. *Морфосинтакса на Турските Говори од Охридско-Преспанскиот Регион*, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Филолошки Факултет Блаже Конески, Докторска Дисертација, Скопје, 2004 [2005].

- 📖 Buran, Ahmet. "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkish Studies* 6. 1 (2011): 41-54.
- 📖 Eckmann, János. "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı." *Nemeth Armağanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1962: 111-144.
- 📖 Elçin, Şükrü. "Florina Ağzı." *Türk Kültürü Araştırmaları* I. 2 (1964): 244-253.
- 📖 Günşen, Ahmet. "Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkish Studies* 7. 4 (2012): 117-135.
- 📖 Hazai, G[yörgy]. "Anadolu ve Rumeli Türk Ağızlarının Tasnifi Üstüne." *Вопросы тюркологии, К шестидесятилетию академика АН Азербайджанской ССР М. Ш., Ширалиева, АН Азерб. ССР. Институт языкознания, Издательство «Злм», Баку (1971): 84-86.*
- 📖 ----. "Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellekten* (1960): 205-211.
- 📖 İğci, Alpay. "Karadağ Türk Ağızlarına Dair Gramer, Metin Derlemesi ve Sözlük Çalışması." *Bilimsel Araştırma Projesi*. Proje No: 2018/SOSB001, Uşak Üniversitesi, Yürütücü: Dr. Öğr. Üyesi Alpay İğci, 2018a.
- 📖 ----. "Karakteristik Birkaç Özellik Bakımından Rumeli Ağızları İçinde Karadağ'ın Yerinin Tespiti." *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, (5-8 Eylül 2018, Üsküp/Makedonya), 2018b.
- 📖 ----. "Batı Rumeli Türkçesinde İki Ünlü Arasında /g/ ve /ğ/." *Turkish Studies* 8. 9 (2013a): 1715-1728.
- 📖 ----. "Aynı Ağız Sahasında Bir Ses Değişiminin Aşamalı Dağılımı: Kosova Örneği." *Diyalektolog* 6. (2013b): 35-39.
- 📖 ----. "Kosova Ağızlarındaki Birkaç Türkçe Tabakası." *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 13. (2010): 73-77.
- 📖 ----. "Kosova Türkçesinde Bazı Yeni Eğilimler." *Turkish Studies* 4. 3 (2009): 1174-1182.
- 📖 Karahan, Leylâ. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1996.
- 📖 Németh, Gyula. "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellekten 1980-1981*. (1983): 113-167.
- 📖 ----. "Traces of the Turkish Language in Albania." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus* 13. 1-2 (1961): 9-29.
- 📖 ----. "Bulgária török nyelvjárásainak felosztásához." *MTANYIÖK, X. Kötet*, 1-2 Szám, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia (1956): 1-60.